

ციტატა „გლახის ნაამბობში“

მოკლე შინაარსი

ილიას პროზის ერთი ძირითადი სტილური დომინანტი – ეგრეთ-წოდებული „სხვათა მეტყველებაა“. ვგულისხმობთ მისი მხატვრული ენისთვის ესოდენ დამახასიათებელ ხალხურ თქმებს, აფორიზმებს, ანდაზებს, ციტატებს. თითოეულ მათგანს მხატვრულ ნაწარმოებში გარკვეული ფუნქცია, დატვირთვა აქვს, თითოეული გავლენას ახდენს მხატვრული სტილის ფორმირებაზე. ციტატა რჩება ერთდროულად ორი ტექსტის – უცხოისა და ავტორის ტექსტის კუთვნილებად. ამითაა განპირობებული მისი როლიც – ახალი (სხვა) ტექსტის მცირე მონაკვეთში (ველში) შექმნას უზარმაზარი აზრობრივი დაძაბულობა.

„გლახის ნაამბობში“ ციტატათა სიუხვე ერთი შეხედვითაც თვალში საცემია. მათი გამოყენება აქ სისტემურ ხასიათს ატარებს, გარკვეულ აზრობრივ რკალს ქმნის, კონტექსტისა და მწერლის მიზანდასახულობის შესაბამისად რამდენიმე განსხვავებულ ფუნქციას ასრულებს.

დიდი მნიშვნელობა აქვს მწერლის არჩევანს, თუ რომელი ნაწარმოებების ციტირებას ახდენს იგი, ანუ რასთან შედის დიალოგში ავტორის ტექსტი. ილიას შემთხვევაში, ეს, უპირატესად, „ვეფხისტყაოსანი“ და „ბიბლიაა“. ამგვარი არჩევანი არა მარტო ამ ნაწარმოებებთან შესხიანების სურვილს, არამედ მწერლის მსოფლმხედველობრივ პოზიციებსაც ავლენს. „გლახის ნაამბობში“ ერთმანეთს გადაეჯაჭვა „ვეფხისტყაოსანი“ და „ბიბლია“ და მათგან ამოიზარდა მოთხრობის შინაარსი, იდეა, მხატვრული სახეები.

Mzevinar Mjavanadze

QUOTES IN “THE STORY OF THE BEGGAR”

Abstract

One of the main stylistic devices of Iliia’s prose is so called “others’ speech” which includes folk sayings, aphorisms, proverbs, quotes. Each of them has their own function in the works of the famous Georgian writer and they affect the formation of his individual artistic style. A quote becomes the belonging of the both - the stranger and the author. The role of quotation is to create a sense of semantic tension in a very small episode of the text.

The abundance of the quotes are eye catching in the work “The story of The Beggar” The author uses them systematically and creates a certain seman-

tic chain and they all have different functions in the text according to the writer's aim.

The choice, from which texts the author uses quotations in the dialogue, has a great importance. Ilia Chavchavadze mainly uses them from "The Knight in The Panther's Skin" by Shota Rustaveli and the "Bible". Such choice reveals the writer's ideological positions. He connected these two masterpieces and on their contents he created the original plot, idea and artistic images of the story.

საკვანძო სიტყვები: ილია ჭავჭავაძე, სხვათა მეტყველება, გლახის ნაამბობი, ვეფხისტყაოსანი, სტილური დომინანტი.

Key words: The role of quotation, stylistic devices, to create, masterpieces, speech, semantic chain.

შესავალი. ილიას პროზის ერთი ძირითადი სტილური დომინანტი – ეგრეთწოდებული „სხვათა მეტყველებაა“. ვეფხისტყაოსანში მისი მხატვრული ენისთვის ესოდენ დამახასიათებელ ხალხურ თქმებს, აფორიზმებს, ანდაზებს, ციტატებს. თითოეულ მათგანს მხატვრულ ნაწარმოებში გარკვეული ფუნქცია, დატვირთვა აქვს, თითოეული გავლენას ახდენს მხატვრული სტილის ფორმირებაზე.

სიტყვიერი ქსოვილის ყველა ამ კომპონენტის კვლევას მხატვრული სტილის შესაცნობად, ცხადია, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება, მაგრამ ამჯერად მხოლოდ ციტატის, როგორც „გლახის ნაამბობის“ სტილის მთავარი მახასიათებლის, როლით და მისი ფუნქციით შემოვიფარგლებით.

მეთოდი. ლინგვისტიკასა და ჩვეულებრივ მეტყველებაშიც ციტატას სხვისი ტექსტის რომელიმე ფრაგმენტის ზუსტ განმეორებას უწოდებენ. ლიტერატურისმცოდნეობაში კი მას მიაკუთვნებენ როგორც საკუთრივ ციტატას, ისე ალუზიას და რემინისცენციას. ასე რომ ციტატა არის ნებისმიერი ელემენტი ავტორის ტექსტში, რაც მკითხველის მეხსიერებაში მოცემულ ტექსტთან მიმართებით რომელიღაც სხვა ტექსტს აღადგენს, ანუ ციტატა – ეს არის დიალოგის შესაძლებლობა სხვა ტექსტებთან, დიალოგისა, რომელიც ამდიდრებს ავტორის ტექსტს ციტირებულის ხარჯზე. მთავარია, მკითხველმა გაიგოს „სხვისი“ ხმა, იცნოს ეს ფრაგმენტი (ელემენტი) მისი სიზუსტის ხარისხის მიუხედავად, და მაშინ არა მარტო თვითონ ციტატა იქნება აღქმული თავისი სიმბოლური მნიშვნელობით,

არამედ ავტორის მთელი ტექსტიც გამდიდრდება მთლიანი პირველწყაროს ხარჯზე.

ამგვარად, ციტატა რჩება ერთდროულად ორი ტექსტის – უცხოთა და ავტორის ტექსტის კუთვნილებად. ამითაა განპირობებული მისი როლიც – ავტორის ტექსტის მცირე მონაკვეთში (ველში) შექმნას უზარმაზარი აზრობრივი დაძაბულობა.

მსჯელობა. ციტირებას, როგორც გარკვეულ მხატვრულ ხერხს, ყოველ დროში აქტიურად იყენებდა ლიტერატურა. მაგალითად, რომანტიკულ ლიტერატურაში ციტირება ჩვეულებრივი მოვლენაა და მას, როგორც მხატვრულ ხერხს, ხშირად მიმართავენ, უპირატესად, დაფარული ირონიის შესაქმნელად ან ციტატის შინაარსისა და კონტექსტის დასაპირისპირებლად.

„გლახის ნაამბობში“ ციტატათა სიუხვე ერთი შეხედვითაც თვალში საცემია. მათი გამოყენება აქ სისტემურ ხასიათს იღებს, გარკვეულ აზრობრივ რკალს ქმნის, კონტექსტისა და მწერლის მიზანდასახულობის შესაბამისად რამდენიმე განსხვავებულ ფუნქციას ასრულებს.

მაგალითისთვის: პირველი ციტატა, რითაც რკალი იხსნება „გეფხისტყაოსნიდანაა“ – რუსთველისეულია:

„ვაჰ, სოფელო, რაშიგან ხარ, რას გვაბრუნებ,
რა ზნე გჭირსა?“

ყოვლიმც შენი მონდობილი ნიადაგმცა ჩემებრ სტირსა!

სადაურსა სად წაიყვან, სად აღუფხვრი, სადით ძირსა,

მაგრამ ღმერთი არ გასწირავს კაცსა შენგან განაწირსა“

(ჭავჭავაძე, 1988: 137).

რუსთველის ამ სიტყვებით შემოდის თხრობაში გლახა. ასე ჩნდება მონადირე-მთხრობელის და, შესაბამისად, მკითხველის პირველი ინტერესი მისდამი. აქ ციტატა არა მარტო გლახას ხასიათის გახსნას, მის წარმოჩენას ემსახურება, არამედ მომავალი ამბის შინაარსზეც მიანიშნებს. შემთხვევითი არ არის, რომ იგი იმ დიალოგის ნაწილია, რომელიც გლახას თავგადასავლის თხრობას ამზადებს.

საყურადღებოა, რომ ციტატა იწვევს არა მარტო ამ მონადირე - მთხრობელის (შესაბამისად, მკითხველის) ინტერესის აღძვრას, არამედ იღია იქვე, თხრობაშივე ურთავს მთხრობელის ციტირებით გამოწვეულ გრძნობათა და ემოციათა აღწერას. ანუ ციტატების გარკვეული მიზნით გამოყენებასთან ერ-

თად მათ ერთგვარ შეფასებასაც ახდენს. გლახასაგან „ვეფხისტყაოსნის“ სიტყვების მოსმენას მონადირე-მთხრობელის ასეთი შეფასება მოსდევს: „ბარაქალა იმ კაცის მეტყველებას, რომლის სიტყვები ამისთანა უნუგეშოსაც ანუგეშებს საფლავის კარამდინა! მშვიდობა ძლიერსა სულსა შენსა, უკვდაო რუსთაველო“ (ჭავჭავაძე, 1988: 137).

მოტანილ მაგალითში ერთდროულად ციტატის რამდენიმე ფუნქცია იკვეთება: იხაზება ამბის მომავალი განვითარების კონტურები, მინიშნება კეთდება მთავარ პერსონაჟზე, წარმოჩინდება ილია-ავტორის დამოკიდებულება ციტირებულ ნაწარმოებთან და მკითხველს აღეპრება ინტერესი.

ნაწარმოების სტილის შესაცნობად განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ამ ფუნქციათა კვლევაა, მით უმეტეს, მიხნეულია, რომ ციტატის მნიშვნელობა ავტორის ტექსტში შინაარსზე მეტად ფუნქციურია. სხვა მხატვრულ საშუალებათაგან განსხვავებით, ციტატა სტილის რთული ელემენტია. როგორც ზემოთ მოყვანილი მაგალითიდან ჩანს, ერთი კონკრეტული ციტატა ერთდროულად რამდენიმე მხატვრულ ფუნქციას ითავსებს და, შესაბამისად, რამდენიმე ასპექტით განხილვას მოითხოვს. ამიტომ უფრო მოსახერხებელი აღმოჩნდება, თუ ამ ფუნქციებს კომპლექსურად და თანაც ციტატასთან დაკავშირებულ სხვა საკითხებთან ერთად განვიხილავთ.

ციტატის კვლევისთვის მნიშვნელოვანია, გაირკვეს, რის ციტირებას მიმართავს ილია.

საკითხის შესასწავლად ზოგადად დიდი მნიშვნელობა აქვს მწერლის არჩევანს, თუ რომელი ნაწარმოებების ციტირებას ახდენს იგი, ანუ რასთან შედის დიალოგში ავტორის ტექსტი, რისი მეშვეობით სძენს თავის ნაწარმოებს ახალ სიცოცხლეს, ახალ შინაარსს, წარმოაჩენს მას ახალ რეალობაში.

ილიას შემთხვევაში, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ეგრეთ წოდებულ „სხვათა მეტყველებას“ და სტილის ერთ-ერთ ძირითად მახასიათებლად გვევლინება. ეს მით უფრო აუცილებელს ხდის მისი არჩევანის კვლევა-ანალიზს. მწერალი, რომლის მხატვრულ თუ პუბლიცისტურ ტექსტებში ხშირად ვხვდებით მისი თანამედროვე უცხოური ლიტერატურის ციტირებას, „გლახის ნაამბობში“, უპირატესად, „ვეფხისტყაოსანსა“ და „ბიბლიას“ მიმართავს.

გურამ ასათიანი წერილში „ილია ჭავჭავაძე – პოეტი და მოაზროვნე“ „ვეფხისტყაოსნისა“ და ბიბლიის მიმართებას სა-

განგებო მსჯელობის საგნად აქცევს. მისი აზრით, ილიას შემოქმედებაში გვერდიგვერდ დგანან „ერთი მხრივ, ქრისტიანული ლიტერატურის ძეგლები (სახარება, ფსალმუნები და სხვა), რომელთაც იგი თავისებურ ქმედით, აქტუალურ ინტერპრეტაციას აძლევს და, მეორეს მხრივ, „ვეფხისტყაოსანი“, რომელიც მას აგრეთვე, თავისებურად აქვს შეთვისებული. ამის ნათელ მაგალითს „გლახის ნაამბობში“ ვხედავთ. აქ საქმე გვაქვს ამ ორი ნაკადის, ორი კონცეფციის დაახლოებისა და შერწყმის ცდასთან“ (ასათიანი, 1978: 55).

ილიას ამგვარი არჩევანი არა მარტო ამ ნაწარმოებებთან შეხმიანების სურვილს, არამედ მის მსოფლმხედველობრივ პოზიციებსაც ავლენს. „გლახის ნაამბობის“ შინაარსის განმსახვრელი ზნეობრივ-ეთიკური პრობლემებია. იგივე ითქმის მოთხრობის მთავარ იდეაზეც, რომელიც გიორგი ზაუტაშვილის მართებული ფორმულირებით ბიბლიური ათი მცნებიდან ერთ-ერთი უმთავრესის – „არა კაც კლა“ – მხატვრულ ხორც-შესხმას წარმოადგენს. ნაწარმოების იდეის ბიბლიასთან სიახლოვე ბუნებრივად წარმოშობს მისი ციტირების მოთხოვნილებას, რასაც მოთხრობაში ჩაერთვის ან ჩაენაცვლება ციტატები „ვეფხისტყაოსნიდან“, როგორც მისი ანალოგიდან. ეს პარალელური ციტირება, მათი გვერდიგვერდ მოხმობა და მოთხრობის პერსონაჟთა ზნეობრივი მოდელის ამ ტექსტთა მეშვეობით ფორმირება ან მათი ქცევის მოტივირება ჩვეულებრივი, დამახასიათებელი შტრიხია „გლახის ნაამბობისთვის“. ილიამ ახლებულად გამოიყენა ციტირების თავისებურება, ის, რომ მწერალს შეუძლია ერთდროულად რამდენიმე ისეთ ტექსტს – პირველწყაროს მიმართოს, რომელიც ერთმანეთთან უშუალოდ არ იქნება დაკავშირებული. ამით კი ავტორის ტექსტში წარმოიქმნება ეგრეთ წოდებული „მრავალხმიანობა“, რთული გადაძახილი სხვადასხვა „ხმებს“ (ტექსტებს) შორის, რაც უსაზღვროდ აფართოებს ავტორის ტექსტის შინაარსს. მოთხრობაში ეს „მრავალხმიანობაცაა“ და ამ ხმათა ერთიანობა-მთლიანობაც.

ამ მთლიანობას ილია თვითონ უსვამს ხაზს გლახასა და მოძღვრის საუბრის მეშვეობით. როცა მღვდელი მას „ვეფხისტყაოსანს“ აჩუქებს და ამ წიგნის მნიშვნელობას უხსნის, გაბრო კითხვას სვამს:

„ – სადმართო რამ არის?

– ყველაფერი საღმრთოა, ჩემო ძმაო, რაც კაცის გულს გაუთბია, თითონ დამწვარა, ზღაპრისა არ იყოს, სანთელსავით და სხვისთვის კი გაუნათებია...” (ჭავჭავაძე 1988გ: 161).

ამ დიალოგს უშუალოდ მოსდევს ციტატა „ვეფხისტყაოსნიდან“:

„უნდა კაცი კაცისათვის
სიცოცხლისა არ დამრიდად,
გული მისცეს გულისათვის,
სიყვარული გზად და ხიდად“
(ჭავჭავაძე 1988: 161).

რაც შემდეგ უკვე სახარების მოძღვრისეული განმარტებით აიხსნება: „საღმრთო არ არის, მაშ რა არის? ქრისტე ღმერთ-მაც ეგ არ გვიბძანა?...“ (ჭავჭავაძე 1988: 161).

ბიბლიისა და „ვეფხისტყაოსნის“ ეს პარალელური გააზრება კიდევ უფრო თვალშისაცემია იმ ეპიზოდში, სადაც ილია მღვდლის ქცევას, მოქმედებას ხსნის ამ ორი წიგნის ზნეობრივ პოსტულატთა ჭრილში. პირველად მოიხმობს აფორიზმს „ვეფხისტყაოსნიდან“, მერე კი – შესატყვის სახარებისეულ იგავს ტალანტებზე: „იმ ალაგთან რომ მოვედი, საცა სწერია: „რასაცა გასცემ – შენია, რაც არა – დაკარგულია“, მახსოვს, დიდხანს შემაყენა... გესმის ეგა? – მკითხა, - სახარებაში ქრისტე ღმერთი ერთ იგავს ბრძანებს...“ (ჭავჭავაძე, 1988: 162-163). ამ ფრაზას ნაწარმოებში მოჰყვება სახარებისეული იგავის მთლიანი პერიფრაზირება, რაც ისევ „ვეფხისტყაოსნის“ სიტყვებით ბოლოვდება: „რასაცა გასცემ – შენია, რაც არა – დაკარგულია“. ადამიანის ქცევის ის მოდელი, რომელიც ამ ეპიზოდში მღვდლის მიერ სიტყვიერად იქნა წარმოდგენილი, შემდეგში მისი საქმით თვალსაჩინოვდება. იგულისხმება მღვდლისაგან ღარიბი დედაკაცის გაკითხვა. ილია ისე აგებს თხრობას, რომ ჯერ სახარება-„ვეფხისტყაოსნის“ იდეათა ფორმულირება ხდება, შემდეგში მას მღვდლისგან შესატყვისი მოქმედება მოსდევს. პერსონაჟის ქმედებაში ამგვარი გაცოცხლება ახალ შინაარსს სძენს ამ ციტატებს, რაც, თავის მხრივ, ავტორისეული ტექსტის სიუჟეტის განვითარებას განაპირობებს. „საოცარია, რა მოხერხებულად ატყვევებს მკითხველს ილია ჭავჭავაძე, – წერს რამაზ ჭილაია ილიას შემოქმედებისადმი მიძღვნილ საინტერესო სტატიაში, – ხელთ რა ჯადოსნური კალამი უპყრია, თუ ერთი გვერდის თავსა და ბოლოში ერთი და იგივე აფორიზმია, მაგრამ თავში დეკლარირებული, ხოლო ერთ გვერდზე მოტანილი მასალით

გამგებიანად გასხნილი მკითხველის გონებასა და გულში განმეორებელი. ავსხნათ ზემოთ ნათქვამი: რუსთველის აფორიზმის „რასაცა გასცემ...“, პირველ განცხადებას მოჰყვება ბიბლიური იგავი მიწაში ჩაფლული ფულის (სიმდიდრის) უსარგებლობის შესახებ. ავტორის მიერ არჩეულია სწორედ ბიბლიური იგავი, როგორც ყოველი ბიბლიური მოტივი, გულში ჩამწვდომი და მარადიულად გასაგები. შემდეგ ისევ მოტანილია იგივე აფორიზმი (ეს აფორიზმი კიდევ ერთხელ (მესამედ) მოტანილია მოთხრობის ბოლო ნაწილში). დიდაქტიკურად ბრწყინვალე სვლაა: მარტივიდან რთულისკენ, ნაცნობიდან უცნობისაკენ, ახლადშექმნილი ცოდნის განმტკიცებისაკენ. და როგორც ლოგიკური, ამდენად გასაგებია დასკვნა - ავტორისეული შეგონება: ის ღვთის მადლი, რომელიც ყოველ კაცსა თავდაპირველვე ჩაგვსახებია, ჩვენთვის დაკარგულია, თუ სიკეთე არ მოვაგებინეთ“ (ჭილაია, 1998: 27).

მეორე ეპიზოდშიც ჯერ „ვეფხისტყაოსნის“ ციტატა:

„ვერ დაიჭირავს სიკვდილსა
გზა ვიწრო, ვერცა კლდოვანი,
მისგან ყოველი გასწორდეს,
სუსტი და ძალგულოვანი,
ბოლოს შეჰყარნეს მიწამან
ერთგან მოყმე და მხცოვანი,
სჯობს სიცოცხლესა ნაძრახსა
სიკვდილი სახელოვანი“

(ჭავჭავაძე, 1988: 167).

მას უშუალოდ მოსდევს მღვდლის მოქმედება, როგორც ამ იდეის საქმით დადასტურება – ნიმუში სიტყვის საქმედ ქცევისა (იგულისხმება წყალში გადავარდნილი მუშის გადარჩენა), ხოლო შემდეგ იგივე საქციელი სახარების შუქზე განიხილება და შეფასდება როგორც სახარების, „ვეფხისტყაოსნისა“ და „გლახის ნაამბობის“ იდეათა მთლიანობის გამომხატველი. „იესომ ბძანა: განკითხვის დღეს გეტყვითო: მწყურვალი ვიყავ, არ მასვითო; მშიერი ვიყავ, არ მაჭამეთო; შიშველი ვიყავ, არ ჩამაცვითო; სნეული ვიყავ, არ მომიარეთო. როცა მეტყვიანო: უფალო! სადა გნახეთ, რომ არ გიშველეთო? მე ვეტყვიო: ყოველი გაჭირებული კაცი, თქვენგან არგაკითხული, მე ვიყავიო. ესეა, ძმაო!... სხვა შენთვის და შენ სხვისთვის, აი გზა ცხოვრებისა, აი ხიდი ცხოვნებისა, აი გასაღები სამოთხისა!...“ (ჭავჭავაძე, 1988: 173). როგორც ამ მაგალითებიდან ჩანს, მოთხრო-

ბაში „ვეფხისტყაოსნისა“ და ბიბლიის ციტატები ხშირად ფარავენ ერთმანეთს, როგორც იდენტური აზრის გამომხატველნი ან ერთმანეთის აზრს ავითარებენ, აძლიერებენ. ეს პარალელური ციტირება იმასაც გულისხმობს, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ და სახარება ილიასთვის ერთნაირი მნიშვნელობის ოდენობებია. საინტერესოა, რომ ციტატებში გამოხატული ერთმანეთით შემაგრებულ-გაძლიერებული აზრები „გლახის ნაამბობში“ გამოიცდება და მტკიცდება საქმით.

ნაწარმოების ეს ნაწილი, რომელშიც გლახას ზნეობრივი აღზრდის, განსწავლის წლებია აღწერილი, ციტატათა ამგვარი პარალელუბით ყველაზე მეტად გამოირჩევა. „ვეფხისტყაოსანი“ და სახარება უშუალოდ მონაწილეობს გლახას სულიერ ფორმირებაში, მისი მომავალი ქცევის განმსაზღვრელი ხდება და ამდენად, შეიძლება ითქვას, პერსონიფიცირდება, ერთის მხრივ, მღვდლის სახეში და, მეორე მხრივ, როგორც კიდევ ერთი პერსონაჟი.

ამგვარი ციტირება ხაზს უსვამს ამ ნაწარმოებებთან ილიას დამოკიდებულებას – სახარებისა და „ვეფხისტყაოსნის“ ზნეობრივი სამყარო მისთვის იდენტურია. „ვეფხისტყაოსანი“ ჩაენაცვლა სახარებას, უფრო ზუსტად, „ვეფხისტყაოსანი“ და სახარება მისთვის ერთი მთლიანობაა, ერთი ზნეობის მქადაგებელი.

ილიასთვის „ვეფხისტყაოსანი“ ოდენ მხატვრული ნაწარმოები არ ყოფილა. მწერლისთვის პოემა თავისი ზნეობრივი, მსოფლმხედველობრივი სამყაროთი წმინდა წერილის შესატყვისს, მის განსახოვნებას წარმოადგენს. ზაზა შათირიშვილი თავის ძალზე საინტერესო წიგნში „გალაკტიონის პოეტიკა და რიტორიკა“ „ვეფხისტყაოსნის“ ამგვარი გააზრების საფუძვლად ეპოქის მოთხოვნილების შესაფერ რეცეპციას ასახელებს: „XIX საუკუნეში... ეს რეცეპცია მთლიანად იცვლება. რუსთაველის რეცეპციისთვის განმსაზღვრელი ხდება ნაციონალიზმის იდეოლოგია: „ვეფხისტყაოსანი“ აღიქმება როგორც ნაციონალური ნარატივი, ხოლო თვითონ რუსთაველი – როგორც ნაციონალური გენიოსი, რომელიც ყველაზე უფრო ადეკვატურად გამოხატავს ერის სულს, მის ისტორიასა და ყოფას... არ შევცდებით, თუ ვიტყვით, რომ ნაციონალური ნარატივისა და „ვეფხისტყაოსნის“ ამგვარი გაგება ესქატოლოგიურ-მესიანისტურია. სწორედ ამ ნარატივთანაა დაკავშირებული გმირის, მხსნელის (მესიის) ძიება, რომელიც უნდა მოვიდეს, რათა იხსნას და

გაათავისუფლოს ქვეყანა, სამშობლო” (მათირიშვილი, 2004: 149-150). თითქმის ასეთივე შეფასებას აძლევს აკაკი კენჭოშვილიც „ვეფხისტყაოსნის“ ხშირ ციტირებას „გლახის ნაამბობში“: „...ილია ჭაგჭავაძე რუსთაველის ნაციონალური სიამაყის თვითშეგნებას ნერგავდა, მაგრამ ამას დიდი მხატვრული ტაქტით აკეთებდა. იქ, სადაც გაცოცხლებულია რუსთაველი, ეპოქალური სოციალური-ეროვნული ტკივილების იდეურ-ემოციონალური შეგრძნებაც გადრმავეებულია. რუსთაველისადმი სიყვარულსაც აღვივებს და მხატვრულ ზემოქმედებასაც ახდენს“ (კენჭოშვილი, 1957: 326).

თუ აქ გამოთქმულ თვალსაზრისებს გავიზიარებთ, მაშინ ბუნებრივი, გასაგები გახდება მოთხრობაში „ვეფხისტყაოსნისა“ და „ბიბლიის“ პარალელური ციტირება, რაც საბოლოოდ აზრობრივად ერთ მთლიანობას ქმნის.

ასე გადაეჯახვა ილიას მსოფლმხედველობაში თუ შემოქმედებაში ერთმანეთს „ვეფხისტყაოსანი“ და „ბიბლია“, ასე ამოიზარდა მათგან მოთხრობის შინაარსი, იდეა და მხატვრული სახეები. ვფიქრობთ, ამ მოსაზრების დადასტურებაა გურამ ასათიანის შეფასებაც: „ილია ცდილობს, ერთის მხრივ, ქრისტიანული მწერლობის შინაარსს საერო, დროის აქტუალური, სოციალურ პრობლემათა შესაფერისი ახსნა მისცეს, ხოლო მეორეს მხრივ, „ვეფხისტყაოსნის“ კონცეფცია ქრისტიანულ ჰუმანიზმს დაუკავშიროს. ქრისტიანული ჰუმანიზმი ილიას ესაჭიროება, როგორც ეროვნული და სოციალური განახლებისთვის ბრძოლის იარაღი. იგი მისთვის უმაღლესი მოძღვრებაა, რადგან ილია მასში კაცთმოყვარეობისა და სიკეთის საბოლოო გამარჯვების რწმენას ხედავს“ (ასათიანი, 1978: 55).

გარდა ასეთი აშკარა პარალელებისა, ილია „ვეფხისტყაოსანს“ ცალკეც მოიხმობს ციტირებისთვის. ამგვარად შემოდის მოთხრობაში გლახა. მისგან წარმოთქმული „ვეფხისტყაოსნის“ სიტყვები ამ პერსონაჟს ახალი, ერთი შეხედვით, მოულოდნელი კუთხით წარმოაჩენს და თანაც ერთგვარ იდუმალებას მატებს. ციტირებას აქ კონკრეტული მიზანი აქვს – დაახასიათოს პერსონაჟი და მკითხველს მის მიმართ ინტერესი აღუძრას, ჩაითრიოს თხრობის მდინარეებაში. მკითხველის ამგვარი დაინტრიგება მოთხრობაში შეუთავსებლის შეთავსებით ხერხდება (გლახა-მათხოვარა, ერთის მხრივ, და წიგნიერება და „ვეფხისტყაოსნის“ ცოდნა, მეორე მხრივ, ის შეუსაბამობაა, რაც მკითხველს პერსონაჟზე მეტის გაგების სურვილს აღუ-

ძრავს). ამას ემსახურება მთხრობელის კომენტარიც: „მე აბა, წარმოიდგინეთ, რარიგად გამიკვირდებოდა ძონძებში გახვეულის გლახისაგან ეს „ვეფხისტყაოსნის“ სიტყვები“ (ჭავჭავაძე, 1988: 137).

„ვეფხისტყაოსნის“ ციტირებას ახდენს ილია მაშინაც, როცა მოსალოდნელი უბედურებისაგან ზარდაცემული გაბრიელის მოქმედების ასახსნელად სიზმარს მიმართავს. ნაწარმოებში ეს ეპიზოდი ასეა მოთხრობილი: „იქნება არ დამიჯეროთ, მაგრამ ჯოჯოხეთს მიეცეს ჩემი სული, თუ იმ კვირალამეს ჩემი მღვდელი სიზმარში არ მომჩვენებოდა. ის დაღონებული იდგა ჩემ წინა და რასაც დავეკითხებოდი, პასუხად სულ ამას მეტყოდა ხოლმე:

„ხამს მოყვარე მოყვრისათვის
თავი ჭირსა არ დამრიდად,
გული მისცეს გულისათვის,
სიყვარული – გზად და ხიდად“.

ბოლოს მე მითამ მუხლებზე მოვეხვიე, ცრემლით და ტირილით შევჩივლე ჩემი ამბავი და ვუთხარ: მიბრძანე საით რას გახვდე? იმან არა მითხრა-რა და წავიდა. რომ გადიოდა გარეთ, შემომხედა მე და მაშინ კი მითხრა: - „რასაცა გასცემ შენია, რაც არა – დაკარგულია“ (ჭავჭავაძე, 1988: 185). ეს სიზმარი, რომელსაც ნაწარმოებში სხვა დატვირთვაც აქვს, ციტატების მეშვეობით სიუჟეტის მომავალ განვითარებაზე მიანიშნებს მკითხველს.

მკვლევარი გურამ ასათიანიც სიუჟეტურ დატვირთვას ანიჭებს მღვდლის მიერ სიზმარში წარმოქმულ სიტყვებს, როდესაც წერს: „ილიას მღვდლის საყვარელი სიტყვები „ვეფხისტყაოსნიდან“ „ხამს მოყვარე...“ მოყვრისადმი თავდადებული სიყვარულის გარდა, ამ სიყვარულისათვის შურისგებაცაა მტრის მიმართ და უშეღავათო სასტიკ მოქმედებასაც გულისხმობს. ყოველ შემთხვევაში, ასე აღიქვამს და ასე მოქმედებს მათი შთაგონებით გაბრო, რომელიც თავისი საყვარელი ადამიანების ჯალათის სისხლს ღვრის“ (ასათიანი, 1978: 56).

სტილის კვლევისთვის მნიშვნელოვანია ისიც, თუ როგორი ფორმით მოიხმობს მწერალი ციტატებს.

ილია „ვეფხისტყაოსნიდან“ ხან მთელ სტროფს უკეთებს ციტირებას, ხან ერთ სტრიქონს და მასაც თავისებურად გარდაქმნილ-შეცვლილი აზრით. ახდენს სახარებიდან ხან მთელი

იგავის პერიფრაზირებას, ხან რაიმე სიტყვა ან ფრაზა გაკრთება მხოლოდ და ესაა სულ.

„ვეფხისტყაოსნიდან“ მოტანილი ციტატები უმეტესწილად ზუსტია, ხოლო ბიბლიიდან მოხმობილი მონაკვეთები პერიფრაზის სახით ჩაერთვის ტექსტს. რამდენიმე შემთხვევაში კი „ვეფხისტყაოსნიდან“ აღებული ციტატა არაზუსტია. ილია მას საკუთარი მხატვრული ამოცანის შესაბამისად ცვლის და ასხვაფერებს. სტილის თვალსაზრისით ყველაზე საინტერესო სწორედ ეს ციტატებია: რის ხარჯზე კეთდება უზუსტობა, რას ცვლის ავტორი და როგორ?

როცა გამოსამშვიდობებლად მისულ გაბრიელს მოძღვარი ბოლო დარიგებას აძლევს, როგორ იცხოვროს მომავალში, რა ღირებულება უნდა იყოს მისთვის უმთავრესი და ასე შემდეგ: „მშვიდობით, ჩემო გაბრიელ! მართალი იყავ და სიმართლეს სდიე, გზა ყოველთვის კაცური გექნება“ (ჭავჭავაძე, 1988: 177), თავისი აზრის გასამყარებლად „ვეფხისტყაოსნის“ აფორიზმს მიმართავს: „ვინ მოყვარესა არ ეძებს, იგი თავისა მტერია“, ოღონდ ამგვარი სახეცვლილებით: „ვინც კარგსა საქმეს არ მისდევს, იგი თავისა მტერია“ (ჭავჭავაძე 1988: 177).

ცვლილება სტრიქონის პირველ ნაწილზე მოდის. „მოყვრის ძებნა“ მოთხრობაში შეცვლილია „კარგ საქმის მიდევნებით“. „მოყვარეს“ ილიასთან „კეთილი საქმე“ ჩაენაცვლა, როგორც „ვეფხისტყაოსნისა“ და „გლახის ნაამბობის“ იდეური სხვაობის მაჩვენებელი.

ერთი შეხედვით ცვლილება ზედაპირულია: სტრიქონის ზომა ცვლილების შემდეგაც არ იცვლება, მაგრამ სინამდვილეში ეს შეცვლილი სიტყვები მთლიანად ცვლიან აფორიზმის დედააზრს და მთელ „გლახის ნაამბობს“ მიემართებიან როგორც „ვეფხისტყაოსნის“ იდეებით შთაგონებულ, მაგრამ განსხვავებული მხატვრული ამოცანითა და სათქმელით შექმნილ ნაწარმოებს.

ცალკე თემაა, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ ციტატათა უმეტესობა დიალოგებშია გაბნეული, მისი ნაწილია. ილია არაზუსტ ციტატებს მხოლოდ დიალოგებში იყენებს, „ვეფხისტყაოსნის“ აფორიზმებს თავისუფლად ეპყრობა, პერსონაჟის შეხედულებებს და მსოფლხედვას მორგებს ხოლმე და მათი თვალსაზრისის გამომხატველად აქცევს.

იგივე ფუნქცია აქვს არაზუსტ ციტატათა გამოყენების სხვა შემთხვევებსაც „გლახის ნაამბობში“. გლახა ჰყვება მისი და

თამროს პირველი შეხვედრისა და ერთმანეთისათვის ცოლ-ქმრობის პირობის მიცემის ამბავს. ამბის თხრობას მოსდევს მისი შეფასება გლახას მიერ. ამ შეფასებაშია ჩართული სწორედ „ვეფხისტყაოსნის“ შეცვლილი სტრიქონი:

„ღმერთმა უშველოს!... ადამიანს ხანგრძლივ რომ შეხვდეს ამ წუთის-სოფელში იმისთანა დრო, ეს წუთის-სოფელი სამოთხე იქნებოდა. მაგრამ წუთის-სოფელი იმიტომა ჰრქმევია, რომ ყველაფერი წუთობითა სცოდნია, უბედურების მეტი. ის-ის იყო, ჩემს ბედს იმის ოდენი სიხარული ვეღარსად დავსტყუე. წავიდა იგიცა, ვითა სიზმარი ღამისა...“ (ჭავჭავაძე, 1988: 183)

აქ არა მარტო სტრიქონის შინაარსია შეცვლილი, დარღვეულია ლექსის ზომაც. ამიტომ ციტატა მთლიანად შეერწყმის მოთხრობის ტექსტს და სტილისტურად აღარც განირჩევა მისგან (იგულისხმება ეპილოგის „გასრულდა მათი ამბავი, ვითა სიზმარი ღამისა“).

ამგვარადვეა მოტანილი „ვეფხისტყაოსნიდან“ კიდევ ერთი ციტატა: „სხვა შენთვისაო და შენ სხვისთვისაო...“ (ჭავჭავაძე 1988: 18), როგორც მღვდლის სწავლება. ცხადია, ფორმით და ზოგადი აზრით ესეც რუსთველისეული აფორიზმია: „ხამს მოყვარე მოყვრისათვის თავი ჭირსა არ დამრიდად“, თუმცა იმდენად სახეცვლილი, რომ ამოცნობაც ჭირს.

გლახას თხრობაში ჩართული ბოლო ორი არაზუსტი ციტატა პერსონაჟის მიერ ამბავთა და მოვლენათა შეფასების გამომხატველია. ილია, როგორც დიალოგის შემთხვევაში, ისე აქაც, პერსონაჟის ფიქრის, მისი აზროვნების ყალიბში აქცევს ციტატას და ამის შესაბამისად ცვლის და ასხვავებებს მას. ერთ შემთხვევაში კი პირდაპირ არის დასახელებული „ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟი – ფრიდონი და მისი ფრაზა ასეა მოტანილი: „ძალი შემწვედეს ქადილსა“. აქაც აზრის სიზუსტე შენარჩუნებული და არა – ფორმა. ეს ციტატაც დიალოგშია ჩართული და პერსონაჟის პოზიციის, აზრის გამოსახატავად აქვს მწერალს გამოყენებული.

ციტატათა მოთხრობაში გამოყენების თუ ილიასეული გადაკეთების შესახებ საინტერესო დაკვირვება აქვს ალექსანდრე ბარამიძეს თავის წერილში „შოთას აფორიზმები ილიას შემოქმედებაში“. თუმცა წერილის მიზანი ინდო-ხატაელთა ამბის რუსთველისეულობის დამტკიცებაა და ილიას ავტორიტეტიც და მისი მოთხრობაც ამ მიზნით არის მოხმობილი. მკვლევარი წერს: „მნიშვნელოვნად გადაუკეთებია ილია ჭავჭავაძეს რუსთ-

ველის ერთი კარგად ცნობილი აფორიზმი: ხამს მოყვარე (ხამს მოყვასი მოყვასისთვის სიცოცხლისა არ დამრიდად). ეს აფორიზმი ილიას თავისი პერსონაჟის პირით („გლახის ნაამბობიდან“) სხვაგვარი რედაქციითაც გამოუყენებია (უნდა კაცი კაცისათვის სიცოცხლისა არ დამრიდად)... იმავე „გლახის ნაამბობში“ იგივე აფორიზმი სხვაგან საკუთრივ რუსთველური რედაქციითაც არის ციტირებული“ (ბარამიძე, 1987: 72).

რაც შეეხება ციტატებს ბიბლიიდან, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, აქ ციტირების მხოლოდ ერთი ფორმა – არაზუსტი ციტატაა გამოყენებული პერიფრაზის სახით. თუმცა საინტერესოა მხატვრული მეტყველების რომელ ტიპში მოიხმობს ილია ამ ფორმით ციტატებს (იგულისხმება თხრობა, აღწერა, დიალოგი, მონოლოგი). ხომ არ გვიჩვენებს ტექსტი ამ თვალსაზრისითაც რაიმე კანონზომიერებას?

თუ მოთხრობას ამ კუთხით დავაკვირდებით, ანუ ტექსტის რომელ მონაკვეთებშია ციტატა-პერიფრაზი ჩართული, აღმოჩნდება, რომ ეს ან პირდაპირ მსჯელობაა, ან მონოლოგი, რომელიც ისევ მსჯელობის ტიპისაა. მაგალითისთვის შეიძლება პირველი თავი დავასახელოთ, სადაც ნადირობის ავ-კარგზე საუბრისას მსჯელობაში პირდაპირ ჩაერთვის ბიბლიური სწავლება: „თუ გნებავთ, ამასაც კი ვიტყვი, რომ ნადირობა ცოდვაა: ყოველი სულიერი ღვთის დანაბადია, ყველას აქვს თანასწორი ნება ამ თვალმიუწვდომელ ქვეყანაში ცხოვრებისა, მაგრამ რა გაეწეობა?... ტყუილად კი არ გვარწმუნებს ჩვენი საღმრთო წერილი, რომ პირველი სისხლი უბოროტო ქვეყანაზედ კაცმა კაცისა დაანთხიაო“. იგივე შეიძლება ითქვას შემდეგ პერიფრაზზეც ნაწარმოებში, ისიც მსჯელობის ნაწილია – მოძღვრის თვალსაზრისს ავითარებს, შლის, ახალი რაკურსით წარმოაჩენს:

„მაშინ ნაზრახი იქნებოდა, თუ ჯერ არ არის, ჩემო ძმაო! კაცი ირჩობა, ღვთის კერძო, შენსავით შეილი ერთის მამადმერთისა, შენ კი გულხელდაკრეფილი დაჰყურებ, როცა ამის მორჩენა შეგიძლიან, – სასახელოა? მერე ღმერთს რა პასუხს მისცემთ, ან შენ ან დედაშენი, ღმერთს რას ეტყვი? არ გეტყვით: რად მოიკალით გული, რომელიც თქვენის მოქმის სიყვარულისათვის მომიცია თქვენთვის? რად დამაღეთ და დაიშურეთ ღონე და შეძლება, რომელიც გაჭირებულის მოქმის საშველად მომიმადლებია? როცა, ჩემო ძმაო, ადამიანს პირს არიდებ, მითამ ქრისტე-ღმერთისთვის მოგირიდებია პირი. იესომ

ბრძანა: განკითხვის დღეს გეტყვითო: მწყურვალ ვიყავ, არ მასვითო; მძიერი ვიყავ, არ მაჭამეთო; შიშველი ვიყავ, არ ჩამაცვითო; სნეული ვიყავ, არ მომიარეთო; როცა მეტყვიანო: უფალო! სადა გნახეთ, რომ არ გიშველეთო? მე ვეტყვიო: ყოველი გაჭირებული კაცი, თქვენგან არგაკითხული, მე ვიყავიო. ესეა ძმაო! ...სხვა შენთვის და შენ სხვისთვის, აი გზა ცხოვრებისა, აი ხიდი ცხოვნებისა, აი გასაღები სამოთხისა!..“ (ჭავჭავაძე, 1988: 173). ეს ციტატა იმითაც არის საინტერესო, რომ აქ სახარების პერიფრაზს უშუალოდ მოსდევს „ვეფხისტყაოსნის“ აფორიზმი ილიასეული გადაკეთებით.

მოყვანილი მაგალითების საფუძველზე შეგვიძლია შევაჯამოთ და კიდევ ერთხელ გადავაველოთ თვალი, რა კონკრეტული ფუნქციები აქვს ციტატებს „გლახის ნაამბობში“:

- მიანიშნოს, ავტორი როგორ მკითხველს მოიაზრებს თავის მომავალ მკითხველად, ე. ი. განსაზღვრულ მკითხველზე ორიენტირება;

- პერსონაჟის ხასიათის გახსნა;
- სიუჟეტის განვითარებაზე ზემოქმედება;
- იდეის გამოკვეთა და განზოგადება სიმბოლური გააზრების მინიჭებით;
- დიალოგის აგებაში მონაწილეობა.

უმთავრესი როლი, რომელსაც ციტატა ასრულებს, მკითხველის ასოციაციის გამოწვევაა (ეს ზოგადი ფუნქციაა საერთოდ ციტატის). ილიას შემთხვევაში საინტერესოა, რომ ციტატა აჩვენებს, როგორი წარმოდგენაა მწერალს მომავალი მკითხველი. ავტორის წარმოდგენაში ხომ ყოველთვის არსებობს სასურველი მკითხველის ხატი, რომელსაც იგი რეალური მკითხველის გათვალისწინებით ქმნის.

„გლახის ნაამბობის“ მკითხველი ილიასთვის იდეალურთან მიახლოებულია. მან იცის „ვეფხისტყაოსანი“ და სახარება, რადგან ციტირება გულისხმობს, რომ მკითხველი ცნობს ციტირებულ ტექსტს, მოთხრობის გასაგებად, მისი სათქმელის სრულად გასაზრებლად უკვე მომზადებული მკითხველია.

ილიასთვის, როგორც ნოვატორი მწერლისთვის, საერთოდ ძალზე მნიშვნელოვანია მკითხველის თემა. გავიხსენოთ „კაცია-ადამიანი“, სადაც იგი საგანგებო განხილვის საგნადაც კი აქცევს ამ საკითხს: „მკითხველო, ხომ არ მოგეწინა? რასაკვირველია, მოგეწინა. აქ არ არის არც სიყვარულის ეშმაკობა,

არც კაცისკვლა, არც უიშედო ქალის ოხვრა, არც წყალში გადავარდნა, ერთის სიტყვით, რაც აშვენებს გასართველად დაწერილს მოთხრობასა, ის აქ არაფერი არ არის. მაშ მოგეწინება, ამას რაღა თქმა უნდა“ (ჭავჭავაძე, 1988: 40). აქ აქცენტი რომანტიკულ ლიტერატურაზე აღზრდილ მკითხველზე კეთდება, რომლის გამოცდილებაც ფუჭია ახალი, რეალისტური ლიტერატურის გასაგებად. ამიტომაც ავტორი ირონიას არ იშურებს ამგვარი მკითხველისთვის. ავტორისა და მკითხველის გააზრება აქ პუბლიცისტურ პათოსშია მოცემული. „გლახის ნაამბობის“ შემთხვევაში ამ მიმართების ჩვენების ფუნქციას ციტატები ასრულებს. ისინი აღებულება საყოველთაოდ ცნობილი ნაწარმოებებიდან, რაც ილიას მკითხველისადმი კეთილგანწყობის გამომხატველია. ცნობილია ისიც, რომ ილია მოთხრობის პირველ თავებს ხმამაღლა უკითხავდა მისი შემოქმედებით დაინტერესებულ საზოგადოებას, რაც თავისთავად მკითხველისადმი ნდობის გამომხატველი ჟესტი იყო.

კიდევ ერთი გამოკვეთილი ფუნქცია, რაც „გლახის ნაამბობში“ ციტატას აქვს, სიუჟეტის განვითარების ხელშეწყობაა. ამ ნიშნით ციტატა ნაწარმოებში, როგორც უკვე ვნახეთ, ყველაზე ხშირად გამოიყენება და მოთხრობის ერთი მთავარი ელემენტია.

ციტატა გამოყენებული პერსონაჟის დასახასიათებლად ან მისი ხასიათის გასახსნელადაც.

დასკვნა. ციტატების მთლიანობაში განხილვისას აღმოჩნდა, რომ ისინი ერთგვარი სისტემის, აზრობრივი რკალის სახით არსებობენ მოთხრობაში და არა მარტო ორგანულად ერთვიან მის შინაარსს, მონაწილეობენ სიუჟეტის განვითარებაში, არამედ საკუთარ განზოგადებულ შინაარსსაც ქმნიან. ეს უკანასკნელი კი ძირითადი შინაარსის პარალელურად არსებობს და უსაზღვროდ აფართოებს ამ შინაარსის საზღვრებს, რადგან მკითხველის მიმართებას ახდენს მთელ ტექსტ-პირველწყაროზე (ანუ იმ ნაწარმოებთა შინაარსებზე, რომელთა ციტირებაც ხდება). ციტატის გახსენება იწვევს არა მარტო ციტირებული მონაკვეთის, არამედ მთელი ნაწარმოების და მასთან დაკავშირებული მხატვრული გამოცდილების ამოტივტივებას. ამით მოთხრობა თითქოს ორგანოში იმყოფება, სადაც ერთ განზომილებაში არსებობს საკუთრივ გლახას თავგადასავალი, ხოლო მეორეში – „სახარებისა“ და „ვეფხისტყაოსნის“ ამბავი, როგორც პირველის სიმბოლური გააზრება.

ასე იქცევა ერთ მთლიანობად „გლახის ნაამბობი“, „ვეფხისტყაოსანი“ და „ბიბლია“, ასე შეერწყმის ერთმანეთს მათი შინაარსი მათში წამოჭრილი ზნეობრივ-ეთიკური პრობლემებით.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ასათიანი, 1978 - ასათიანი გ. ილია ჭავჭავაძე პოეტი და მოაზროვნე. თბ., 1978.

ზაუტაშვილი, 1969 - ზაუტაშვილი გ. ილია ჭავჭავაძის მხატვრული სტილის ზოგიერთი საკითხი. თბ., გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1969.

კენჭოშვილი, 1957 - კენჭოშვილი აკ. ტრადიციისა და ნოვტორობის საკითხი ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებაში. საიუბილეო კრებული. თბ., 1957.

ჭავჭავაძე, 1988 - ილია ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად, თხზულებანი, ტომი II, თბილისი, 1988.

ჭავჭავაძე, 1991 - ილია ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად, თხზულებანი, ტომი V, თბ., 1991.

ჭილაია, 1998 - ჭილაია რ. პოეტიკური ფრაგმენტები. თბ., 1998.